

ÜNİTE 4

Sözlü ve Yazılı İletişim

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra,

- konuşma dilinin bir simge sistemi olarak ele alınması gerektiğini anlayacak,
- dil ve kültür arasındaki karşılıklı bağılılığı görecek,
- bireysel ve toplumsal algılarla ilişkisini kavrayacak,
- dilin sınırlarını ve manipulatif gücünü bilecek,
- yazının köklerini ve yazı öncesi yazılı iletişim aşamalarını öğrenecek,
- yazının nerede ve hangi koşullarda ortaya çıktığını tartışabilecek,
- alfabenin ve matbaanın icadını sağlayan etkenleri açıklayabileceksiniz.

İçindekiler

- Dil İle İlgili Tartışmalar
- Dil, Kültür ve Algılama
- Dilin Sınırları ve Yönlendirici Gücü
- Mağara Sanatından Yazıya Doğru
- İdeografik Yazının Doğuşu
- Alfabenin İcadı ve Harf Yazısı
- Matbaanın İcadı ve Basılı Yazı
- Özet
- Değerlendirme Soruları
- Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi öğrenebilmek için,

- Üniteyi çalışmadan önce konuşmanın nasıl ortaya çıkmış olabileceğini düşününüz.
- Bir başka toplumda doğup bir başka dili konuşarak yetişseydiniz dünyayı ve çevrenizi aynı biçimde algılayıp değerlendirebilir miydiniz? Neden?
- Alfabetik yazının bulunmasının ve mekanik olarak (matbaa ile) çoğaltılmasının sonuçlarını tartışınız.

1. DİL İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Konuşma bir yeti olarak biyolojik ve fizyolojik, içeriği açısından toplumsal ve kültürel bir olgudur. Dil bir simgeleştirme sürecidir ve simgesel kodlarımızın temellerini oluşturur.

Dil ile ilgili ilk sistematik görüşleri eski Yunan felsefesinde buluruz. Herakleitos, akıl ve sözü (logosu) evrenin ve insanın bilgisinin temel ilkesi olarak belirlerken, dil felsefesinin doğa felsefesinden ayrılmasında öncü olmuştur. Ona göre, insanın dünyasında konuşma yetisi herşeyin odak noktasıdır. Evrenin anlamını kavramak için konuşmanın ne anlama geldiğini kavramak gerekir.

Bundan sonra gelişen değişik görüşlerin bir bölümü bu anlamın açıklanmasıyla ilgili olmuştur. Bazıları dilin ses öykünmesinden doğduğunu, başka deyişle sözcüklerin doğal seslerin uyumlu yansıması olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe göre, örneğin rüzgar sözcüğü vuu-vuu sesinden, köpek sözcüğü hav-hav sesinden kaynaklanır. İleri sürüldüğü dönemde de, sonraları da hem yandaşları, hem de karşıtları bulunan bu savı benimseyenler, dilde var olan sözcüklerin açıklamaya uymamasını, zaman içinde bozulup değişmeleriyle açıklarlar. Bu nedenle, sözcüklerin en eski köklerinin araştırılması gerekir. Ancak, 19. yüzyılda bilimsel bir nitelik kazanan köken çalışmaları savı desteklemekte yetersiz kalmıştır.

Dilin ve sözcüğün anlamı ile ilgili ilk kuramların geliştirildiği dönemlerde Sofistler dili bir sistem olarak ele alıyorlar ve asıl olarak dilin günlük toplumsal ve siyasal yaşamda nasıl kullanılacağı konusuna önem veriyorlardı. Onlara göre bir dil kuramının asıl işlevi konuşma / söylev sanatının geliştirilmesiydi. Çünkü, sözcüklerin işlevi nesnelere doğasını dile getirmek ve onları betimlemek değil, insanlarda duygular uyandırmak ve onları belli eylemlere itmektir.

Eski Yunan düşünürlerden Demokritos'a göre dil insanın duygusal yapısındaki belli seslerden kaynaklanır. Daha sonraları Epicuroros, Lucretus, Vico, Rousseau gibi düşünürler de bu savı benimsediler ve savundular. Buna göre dilin temeli duyguların bilinçsiz sesli anlatımları ve ünlemlerdir. Başka deyişle, sözcüklerin temeli duygusal dildir. Ancak, duygusal dilin benzerine hayvanlarda da rastlarız. Oysa insan yalnız duyguları değil, nesnelere, olayları ve olguları da dile getirmeyi başarmıştır.

Jespersen gibi bazıları, çığılıktan konuşmaya geçişi değişimle açıklarlar ancak değişimin nedeni açık değildir.

Kısaca, genel çizgilerle ve bazı temsilcilerine değindiğimiz bu tartışmalardan çıkan sonuç, dilin anlamı konusuna yalnızca sözcükler düzeyinde yaklaşıldığı sürece çıkmaz bir yolda kalacağımızdır. Oysa, insan konuşması ve dil sözcük dağarcığına indirgenemez. Dil simgelerden oluşmuş bir sistemdir. Bu sistemin temeli insanın çevresi üzerindeki etkinlikleri ve bu etkinliklerin biçimine göre oluşan kültürlerdir.

?

Dil ile ilgili olarak ileri sürülen görüşleri belirtiniz ve bunları eleştiriniz.

2. DİL, KÜLTÜR VE ALGILAMA

Sözcük dağarcığı ve dilin yapısı, dille kültür arasındaki ilişkilerin kavranmasında temel karşılaştırma öğelerini oluşturur.

Teknolojide, bilimde, güzel sanatlarda ulaşılan gelişme düzeyi ile sözcüklerin çeşitlenmesi arasında ilişki vardır. Bununla birlikte, burada dillerin sözcük zenginliği ile yetkinliğinin yanlış anlaşılması gerekir. Konuşulduğu toplumun bilgi, duygu ve estetik gereklerine yanıt veren her dil yetkindir. En ilkel yaşayış biçimine sahip olanlardan sanayileşmesini tamamlamış olanlara kadar her toplumda tüm insanlar tüm etkinliklerini dil ile sürdürürler. Her toplumun ya da kültürün kendi yaşam çevresine ve gereksinimlerine, bunları karşılamak için gerçekleştiren etkinliklerine uygun sözcükleri vardır. Çölde yaşayan bir bedevinin dilinde ağaç ve onun ürünlerine ilişkin sözcük dağarcığını bir orman köylüsününkinden az olması, buna karşılık deve ile ilgili olarak zengin olması kaçınılmazdır, kültürelidir.

Humbolt, diller arasındaki gerçek ayrımın sesler ve göstergelerde değil, dünya görüşleri arasındaki ayrım olduğunu belirtir. Ona göre, dil bir ürün değil bir etkinliktir; insan zekâsının hiç durmadan yinelediği sesleri, düşünceleri dile getirecek biçimde kullanma işidir. Birey anadili aracılığı ile kültürün maddi donanımlarını olduğu kadar manevi donanımlarını da öğrenir. Bu donanımlar belli bir düşünce biçimini yansıtan deyişlerle aktarılır. Bu bağlamda kültür, diline yansıyan düşünce biçimi yoluyla üyesi olan bireyin doğal ve toplumsal çevresi ile ilgili soru ve yanıtlarını bir dünya görüşünde örgütler "İnsan insanın kurdudur"; "Besle kargayı, oysun gözünü"; "Akrep etmez akrabaya akrabanın ettiğini" gibi deyişler insanın doğası ve insanlar arası ilişkiler boyutlarında belli bir dünya görüşünün Türkçe'de yaşayan örnekleridir. Erkeğin başat konumda olduğu kültürlerde "kadın gibi erkek" olmak bir tür hakaret ve küçümseme deyimidir; buna karşılık "erkek gibi kadınlar" dürüst, mert, cesur sayılan erkeğe benzeme şerefine ulaşanlardır.

Dil ile kültür arasındaki bu ilişkiye bakarak dilin bireyin algılarında etkili olduğu söylenebilir mi? Sapir'e göre, dil yalnızca birey ile ilgili gözükken yaşantının değişik parçalarının az ya da çok sistematik bir kaydı değildir. Dil, birey ile çevresi arasında bir yorum perdesi gibi yer alır. Böylece gözlemcinin bazı ilişkileri belirli bir biçimde algılamasına yol açar ve onlar hakkında düşünmesini kolaylaştırır. Aynı zamanda da kişinin değişik algılama ve düşünme yollarını görmesini engelleyebilir.

Doğuştan hazır bulduğumuz (ana) dili öğrenirken hem ona egemen olma becerisini kazanırız, hem de düşüncelerimiz onun tarafından biçimlenir. Böylece, dilimiz başkalarıyla aramızda bağlar kuran, ama aynı zamanda da algılamamızı ve düşünmemizi de belli bir ölçüde yönlendiren bir araçtır.

Çünkü, dil bir tanımlama ve betimleme aracı olduğu kadar, sınıflandırma ve değerlendirme aracıdır. Birey öğrendiği dilde toplumca yapılmış değerlendirmeleri de hazır bulur. Daha önce simgelerden söz ederken belirtildiği gibi, sözcüklerin çoğu betimsel, kavramsal soyutlamalar olmaktan da öte kültürel anlamlar taşırlar. Kültürümüze göre vatan "ana"dır, devlet "baba"dır. Kutsal, vatan, güzel, günah gibi daha birçok sözcük duygularımızı ve davranışlarımızı yönlendiren değersel anlamlarla yüklüdür.

Dil, dünyaya bakış açımızı ve yaşantılarımızı yorumlayışımızı yansıtır. Bu nedenle algılarımızda, düşüncelerimizde ve davranışlarımızda belli seçim eğilimlerimizi yönlendirir. Bu bağlamda dil bazı yaşantıların farkında olmamızda, bazılarını ise algılamamızda etkili bir filtre gibidir. Açlık, acı, cinsel istek gibi türün devamını sağlayan temel yaşantılar çok kolayca algılanırlar, bunları karşılayacak temel deyimler bütün dillerde bulunur. Buna karşılık toplumsal ve doğal çevremizle ilişkilerimizin biçimlenişine, başka deyişle kültüre göre bazı şeyleri farkına varırız ve dile getirebiliriz, diğerlerini algılamayız. Örneğin, Türkçe'mizde kar'la ilgili tek bir sözcük vardır. Karın yağdığını algılar ve "kar yağıyor" deriz. Oysa Eskimo'lar, her biri karın özel bir rengi ve biçimiyle ilgili 18 sözcük kullanırlarken karla ilgili algılama sınırlarının genişliğini yansıtır.

Dil, kültür ve algılama arasındaki ilişkileri tartışınız.

?

3. DİLİN SINIRLARI VE YÖNLENDİRİCİ GÜCÜ

Dilin duyular ve duygular dünyamızın nesnelleştirilmesi olduğunu belirtmiştik. Onu belirlemek ve iletmek istediğimiz anlamlar için yol gösteren bir harita gibi tasarlayabiliriz. Bir harita temsil ettiği yerin kendisi değil, bir soyutlama, bir modeldir. Sözcükler ve dil de algılarımızın ve yaşantılarımızın aslı değil, bunları soyutladığımız modeller sayılabilir.

Bireysel yaşantılarımızın çoğu duygusaldır. Ancak, duygularımızı söze dökünce sanki bizim olmaktan çıkar, ortak anlamlar dünyasına katılırlar. Ama, hep dile getiremediğimiz birşeyler kalır. Örneğin, bir nedenden kaynaklanan yeis, boşluk, kırgınlık, düş kırıklığı gibi duygularımızı "üzüldüğümüzü" söyleyerek aktarırız. Bu, karşımızdakine iç dünyamızla ilgili bir durumu bildir-mektir; duygusal yaşantımızın boyutlarını hissettiremez. Kısaca, dil bize zengin iletişim olanakları sağlarken söylemek istediklerimizi de biçimlendirir ve sınırlandırır. Bu yönüne karşın insanın duygu ve düşüncelerini dışlaştırabilmesi, başkalarıyla paylaşabilmesi ve onlarınkinden etkilenebilmesi yine dille gerçekleşiyor.

Her dil kendine özgü sözcük dağarcığı ve sözdizimi ile nesnel bir ürün olduğuna göre, toplumla-

rı ve bireyleri denetleme ve yönlendirmede nasıl etkili oluyor? Dilin, bireysel ve toplumsal ya-
şantılardan kaynaklanan öznel bir boyutu vardır. Bu boyut, gerçeğin yanlı bir biçimde algılan-
masına neden olur. Emmet toplumsal çevremizle ilgili görüşlerimizin çoğunun değer yargıları
içerdiğini belirtir. Bu bağlamda sözcükler de olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenebilir. Örneğin
"baba" dediğimizde ya da dendiğinde kendi babamızla ilişkilerimizden ve toplumumuzda ba-
baya verilen değerlerden oluşmuş yargıları içeren bir kavramı dile getiriyoruz ya da anlıyoruz.
Böyle olunca "baba" sözcüğü annemizin eşini / kocasını tanımlamaktan başka bir öznel boyut
kazanıyor. Aynı şekilde, muhafazakar / ilerici, komunizm / kapitalizm gibi sözcükler de kullanı-
ldıkları ortamın ve hedef kitlenin değerlerine göre olumlu ya da olumsuz anlamlar yüklenebilir,
böylece de öznel ve duygusal bir boyut kazanırlar.

Özetle, bazı sözcükler, özellikle de siyasi ve dini inançlarla, vatanseverlikle, seksle ilgili olanlar
yüksek bir duygusallıkla yüklenmiş olurlar. Bu sözcükleri gereken zaman ve yerde başarıyla
kullanabilenler dinleyenlerin duyarlı oldukları konularda duygularını harekete geçirebilirler. Bu
durumda söz sanki söyleyen ve dinleyenden bağımsız, kışkırtıcı, coşturucu, harekete geçirici
büyümlü bir güce sahip görünür. Tarih dilin kitleleri yönlendirmede ve belli davranışlara yönelt-
mede kullanımıyla ilgili olumlu ve olumsuz örneklerle doludur.

*Sizi çok sevindiren ve üzen iki olaydaki duygularınızı anlatınız. Sonuçtan mem-
nun kaldınız mı; neden?*

?

*Hangi konularda hangi sözlere duyarlı olduğunuzu düşününüz ya da kitle iletişim
araçlarındaki siyasi haberleri izleyerek bulunuz. Duyarlılığınızı nasıl açıklarsınız?
Sofistlerin görüşü ile dilin bu gücü arasında bir ilişki var mı, tartışınız.*

4. MAĞARA SANATINDAN YAZIYA DOĞRU

Kültür tarihi insan kadar eski olduğu halde, tarihi çağlar zamanımızdan yaklaşık beşbin yıl önce
ve yazı ile başlar. Yazıyı bulan insanlar tarih denilen bir kavramı yarattıklarını bilmiyorlardı ama
belleğe yardımcı ve güç kaynağı olan bir araca sahip olduklarını kısa sürede farkına vardılar.
Bu nedenle yazıyı kısa sürede, konuşma dilinin aktarılabildiği yeni bir kod olarak geliştirdiler.

Yazının icadı, uzun süreden beri varolan çizim geleneğinin belli toplumsal / kültürel koşullar ve
arayışlarla bütünleşmesinin sonucudur. Bu nedenle yazının köklerini çok daha eskilerde, tarih
öncesi çağların derinliklerinde aramak gerekir.

Günümüzdeki yazısız toplumlar incelendiğinde, bu toplumlarda insanın uzaktan haberleşebil-
mek, unutabileceklerini anımsayabilmek için düşünme yapma; çentik atma, anlamı belirlenmiş

nesneleri, işaretleri ve resimleri kullanma gibi yöntemlerden yararlandığı görülmüştür. En eski toplumlarda da insanlar gereksinimleri ölçüsünde bunlardan bazıılarını ya da hepsini kullanmış olabilir.

Yazının kökleri bu teknik ve araçlardan hangisi ya da hangilerinde aranmalıdır? Yukarıda da belirtildiği gibi, yazının olabilmesi çizim geleneğini zorunlu kılar. Bu nedenle, yazının kökleri insanın çizme / kazıma yöntemiyle gerçekleştirdiği maddeleşmiş işaretlerde aranmalıdır. Bu açıdan bulunabilen en eski -arkeolojik- kalıntılar ise insanın avcılık ve toplayıcılıkla yaşadığı paleolitik döneme ait mağara resimleridir (Bkz. Resim 4.1)

Resim 4.1 : Yazının kökleri, insanın avcılık ve toplayıcılıkla yaşadığı paleolitik döneme ait mağara resimleridir.

Avcı-toplayıcı insanlar doğal çevrelerinde olup bitenleri, örneğin soğuk iklim koşullarının ve buzulların etkili olmasını, iklimin yumuşayıp buzulların çekilmesini, besin kaynağı olan hayvanların ve bitki örtüsünün bir çoğalıp bir azalmasını, başka türlü açıklayamadıklarından büyüsel güçlerin etkinliklerine bağlarlar.

Bu bağlamda mağara içlerine yapılan resimler de büyüsel amaçlı etkinliklerdir. Mağara içlerinde, kayalarda bulunan şekiller, insanda olmasını istediği şeyleri çizerek / kazıyarak doğa (üstü) ile etkileşim kurabileceği inancı ile birlikte, iletisini işaretleme aracılığı ile aktarabileceği düşüncesinin gelişip pekişmesinde de rol oynamış olabilir. Böylece, doğadaki işaretleri binlerce yıldan beri gözlemleyen insan, rastlantıyla çizemediğini keşfettikten sonra, bilinçli bir öykünme ile şekiller ve resimler çizerken isteklerini / düşüncelerini de somutlaştırabildiğini keşfetmiş olmalı. Figür öncesi yalın örneklerden yetkin figuratif çizimlere dönüşen bu büyü sanatı resimleri giderek uzmanlaşan bir zanaate işaret ederler.

Tek bir resmin bir tümceyi ya da tümce grubunu temsil ettiği "bireşimli yazı" mağara resimlerin-

den yazıya giden yolda ikinci bir aşama sayılır. Bu tanımdan hareketle mağara resimleri de bu tür bir yazı örneği sayılabilirdi. Ne var ki, resimlerin haberleşmek ve bellek için kullanılması için insanın evrenini kavrama biçiminin de değişmesi gerekir. Bu nedenle bireşimli yazının özellikle insanın üretici konuma geçmesiyle geliştiğini düşünmek daha doğru görünmektedir.

İnsanoğlu, hayvanları ve bitkileri evcilleştirip üretimi gerçekleştirdikten sonra da, "resim sanatı" kaya resim, gravür ve kabartmalarıyla devam etmiştir. Bu tür örneklerle dünyanın hemen her yerinde rastlanır.

Bu tip resimlerden büyüsel / dinsel amaçlar dışında, belleğe destek olmak ve iletişimde bulunmak için yararlanılmış olduğu da ileri sürülebilir. Çünkü çağdaş yazısız toplumlarda, haberleşmek ve çizilmiş şekillerden belleğe yardımcı olmak için yararlanma yöntemi uygulanmaktadır.

Yazı öncesi ve sonrası dönemlere ait birçok taş, kaya kabartma ve gravürleri toplumların mitolojilerini, efsanelerini, büyük göçleri ve savaşları "anlatan" resim öyküler sayılabilir. Bunlar, şeflere inancı pekiştirmede etkili oldukları kadar, tarihi kaynakları aktararak ve saklayarak toplumsal belleği koruma işlevini yerine getiriyorlardı.

Bireşimli yazının konuşma diline yakın, daha gelişmiş biçimi Amerika kıtası yerlerinin ve Eskimoların, Sibiry'a'da Yugakirlerin yakın zamanlara kadar kullandıkları resimle ileti biçimidir. Bununla, konuşma dilinin tam karşılığı olmasa da ona en yakın kayıt yöntemi gerçekleştirilmiş

Resim 4.2: Eskimolarda bireşimli yazı ile iletişim.

olur (Bkz. : Resim 4.2).

Yazının köklerinin nerede bulunduğunu nedenleriyle açıklayınız. "Bireşimli yazı" nedir?

5. İDEOGRAFİK (KAVRAMSAL) YAZININ DOĞUŞU

Yazısız toplumlarda görülen değişik bireşimli yazı örnekleri insanın düşüncesini, konuşmasını "yazıya" dökerken sözcükler düzeyinde çözümlene yapmadığını / yapamadığını gösterir. Düşüncenin ve önermenin kavramlara ve sözcüklere ayrıştırılarak kaydedilmesi biçiminde ideografik yazı, M.Ö. 4000 ile 3000 yılları arasında Mezopotamya'da icad edilmiştir. Her işaretin bir kavramı karşıladığı bu tür yazının bireşimli yazıdan nasıl geliştirildiği kesin olarak bilinmiyor. Ancak, yazının simgesel olarak kullanılan resimden kaynaklandığı kabul edilir.

Binlerce yıllık bir çizim geleneğine karşın ve M.Ö. 8000 yıllarında gerçekleştirilen Tarım Devrimi ile tarımsal üretime geçmiş onca toplum olduğu halde, yazı neden ancak bu tarihlerde ve Mezopotamya'da icad edilmiştir? Bu sorunun yanıtı, bu bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ve dinsel inançları çerçevesinde verilebilir. M.Ö. 3000'lere doğru Mezopotamya bölgesinde, Dicle ve Fırat nehirlerinden sulama için yararlanılarak elde edilen ürün fazlası bir yandan kentleşmeyi, öte yandan başka bölgelerle ticareti geliştirmiştir. Sümerlerin dinsel inançlarına göre her şey, bu arada topraklar da kent tanrısının malıdır ve önemli olan onun zenginliğini arttırmaktır. Gelirleri toplamak, dağıtım yapmak ve dağıtım fazlasını dışalım için kullanmak yükümlülüğü tapınağa ve tapınakta görevli rahiplere aittir.

Rahiplerin tapınak gelir ve harcamaları konusunda diğer rahiplere ve kendilerinden sonra tapınakta hizmet edecek kuşaklara hesap verme zorunluluğu, ilkel ve bireysel hesap işaretlerinin bir yazı sistemine dönüştürülmesi ile sonuçlanmıştır. Böylece, rahipler loncası içinde anlamlarında uzlaşılacak bir simgeler sistemi olarak giderek geliştirilen Sümer yazısı, M.Ö. 3000'lerden sonraki metinlerde dönemin ekonomik ve toplumsal yaşamını günümüze aktarabilen bir anlatım düzeyine ulaşmıştır.

Mısır'ın hiyerolif yazısının ilk örneklerine M.Ö. 3000'lerde rastlanır. Sümer'de şehir tanrılarının vekili olarak gelirleri toplayan rahiplerin aksine, kendisi tanrı olan firavun kendi adına haraç aldığından, Mısır yazısının geliştirildiği yer tapınak değil firavun sarayı olmuştur. Sarayda firavunun gelir ve giderlerinin muhasebesini tutan bir memurlar sınıfı hiyerolif yazıyı bulmuş ve kullanmıştır. Bu nedenle Mısır'da yazı ile birlikte firavuna hizmet eden rahiplerden ayrı bir yazıcılar

sınıfı ortaya çıkmıştır.

Mısır yazısının Mezopotamya bölgesinin etkisiyle geliştiğini ileri sürenler olduğu gibi, yöresel çizim/resim geleneğinin uzantısı olduğu görüşünü benimseyenler de vardır. Tartışmalı olan konuya, Mezopotamya ile kurulan ilişkilerin Mısır bölgesindeki bireşimli yazının kentleşme sürecinde belirlenen evrimsel gelişmesine hız ve yön verdikleri biçiminde çözüm getirilebilir.

İdeografik yazıların en eskilerinden biri olan Çin yazısı, günümüzde de dünya nüfusunun beştebiri tarafından kullanılan bir yazıdır. Çin yazısı, yazının icad edildiği çağlarda ortaya çıkan yazılardan günümüze değin varlığını ve işlevini korumuş olan tek yazıdır. Bu yazının bulunabilen en eski örnekleri M.Ö. 2000 yıllarının ikinci yarısına aittir.

Bu yazının da Batı'dan gelen etkilerle gelişen kent ekonomisi çerçevesinde bir tür ideografi geleneğine sahip kahin din adamları tarafından yaratıldığı söylenebilir.

Yazının evrimi ve gelişmesi nasıl olmuştur? En eski örnekleri Mezopotamya'da kil tabletleri üzerinde bulunan yazıda kullanılan simgeler önceleri tümüyle resimsel yani aslına uygun çizimlerdir. Daha sonra bu simgesel işaretler giderek stilize olmuş ve temsil ettikleri şeylerden biçimsel olarak uzaklaşmışlar ve uzlaşımsal olmuşlardır. Yazının evriminde buna piktografik aşamadan ideografik aşamaya geçiş denilir.

Resim 4.3: Sümer - Akad çivi yazısının evrimi

Piktogramlar gösterdikleri şeyi simgelerler. Bu nedenle sınırlı işaretlerdir. Belirtilmek istenen her şey için ayrı bir simge yaratılması, akılda tutulamayacak kadar geniş bir simge dağarcığına yol açabilirdi. Ayrıca, somut resimlerle simgelenemeyecek nefret, güzellik, insanlık gibi kavramlar açısından da elverişli değillerdi. İdeografik simgeler hem simge dağarcığını belli bir ölçüde sınırlandırmış, hem de soyut kavramları simgeleştirmede kolaylık sağlamıştır. Bununla birlikte yine de konuşma diline karşılamak için yetersizdiler. Bu nedenle, zamanla Çin, Sümer, Mısır yazılarında okumayı ve anlamı belirlemek için anahtar ve belirleyici simgeler geliştirilmiştir. Örneğin, Çin yazısında saban işareti yanına odun ya da insan simgesinin konmasına göre aracın kendisi ya da çiftçi anlamını belirlemektedir. Bazen ideografik simgeler biraraya getirilerek yeni bir kavramı karşılayacak simge geliştirilmiştir. Sümer-Akad çivi yazısında "içmek" eyleminin ağız ve su işaretlerinin birleştirilmesiyle yazılması gibi. Yazı araçlarının ve tekniklerinin değişimi de yazıyı değiştiren etkenlerden biridir. Sümer çivi yazısı işaretleri kazımak için kullanılan uçların ve yazış tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, yazının değişiminde ve evriminde, kaynaklandığı toplumlardan başka toplumlara geçişi de rol oynamıştır. Bazı toplumlar büyük yazı sistemlerinden birini alıp kendi dillerine uyarlarken, bazıları da yayılan yazı fikri ile gereksinimlerine denk düşen kendi yazılarını geliştirirken bu evrime katkıda bulunmuşlardır. Böylece, tek heceli olduğu için ideografik yazısı değişmeyen Çince dışında, Sümer-Akad, Mısır, Hitit, Girit, Mikenos yazıları fonetik yazıya geçişte hece yazısı aşamasına örnek oluşturmuşlardır.

Yazının nerede, nasıl ve neden ortaya çıktığını; evriminde ve değişiminde nelerin etken olduğunu tartışınız.

6. ALFABENİN İCADI VE HARF YAZISI

İdeografik yazıda kullanılan simgelerin zamanla dildeki hece seslerini ve hatta Mısır hiyerolif yazısında olduğu gibi ünsüzleri karşılayacak biçimde geliştirilmelerine, başka deyişle fonetik öğeleri içermelerine karşın, alfabe bilinen büyük yazı sistemlerinden doğrudan evrimle ortaya çıkmamıştır.

Bilinen en eski alfabe M.Ö. 2000'lerin ortalarında Doğu Akdeniz'de Suriye-Filistin bölgesinde yaşayan Fenikeli'lerce icad edilmiştir. Bu bölgede yaşayan Sami toplumlarının dillerinin daha çok ünsüzlerin ağır bastığı sözcüklerden oluşması, alfabetik yazıyı bulma çabalarını kolaylaş-

tırmış olabilir. Nitekim, arkeolojik bulgular o dönemde bu bölgede birçok alfabetik yazı taslağının geliştirildiğini ortaya koymuştur.

Alfabetik yazı çalışmaları neden bu bölgede ve bazı toplumlarca gerçekleştirilmiş ve Fenikelilerce sonuca ulaştırılmıştır? M.Ö. 2000 yıllarından sonra Mısır ve Babil'de gelişen orta sınıf, ticaretin ve tüccarlar sınıfının gelişmesine de yol açmıştır. Fenikeliler Doğu Akdeniz kıyılarında tarıma elverişli olmayan bir bölgede yaşayan toplumlardı. Doğal çevrenin ekonomik gelişmeye koyduğu engeli, ticareti ve özellikle de deniz ticaretini geliştirerek aşmışlardır. Yaptıkları ticaret, genişleyen orta sınıfın tüketimine yönelik düşük fiyatlı mallarla ilgilidir. Bu tür bir ticaret, titiz kaydı gerektiren birçok parakende alışverişle ilgilidir. Bu ticaret tüccarlara aynı zamanda profesyonel yazıcıları barındıran askeri ve sivil seçkin "evlerinden" bağımsız olmayı sağlayacak zenginliği kazandırmıştır. Bu durum tüccarlar için kendi defterlerini tutmak gereğini doğurmuştur.

Kısaca, yazıcı loncasının gelenekçi tutumunu sürdürmek zorunda olmayan ve ayrıcalığını yitirme kaygısı taşımayan tüccar sınıfının güçlenmesi alfabe yazısının bulunmasında belirleyici olmuştur.

Alfabe yazısı icad edildikten sonra doğuya, güneye, batıya yayılmaya ve kendisinden önceki yazıların birçoğunun yerine geçmeye ya da yazısı olmayan dillerin bir bölümüne bir yazı kazandırmaya başlamıştır. Böylece, harf sistemine dayalı arameyen, ibrani, arap, libya, yunan, kopt, gotik, slav, latin, pehlevi, sogdian, uygur yazıları ve daha birçokları ana alfabeden ya da birbirlerinden türemişlerdir. Örneğin, Latin alfabesinin kaynağı olan Yunan alfabesi 22 ünsüzden oluşan Fenike alfabesinden esinlenen, ancak ona 4 ünlü işareti katılan bir alfabedir. Ticari, siyasi ve bazen de dini nedenlerle yayılan alfabenin okur-yazarlığı kolaylaştırmasına ve görece yaygınlaştırmasına karşın, yazı ile iletişim yakın zamanlara kadar toplumsal iletişimin belli kesimlerle ve ilişkilerle sınırlı bir bölümü olmaktan öteye geçememiş, basılı yazı bu sınırı ancak belli toplumlarda ve tarihsel-toplumsal koşullarda genişletmiştir.

?

Alfabenin icadında belirleyici olan nedenleri açıklayınız.

7. MATBAANIN İCADI VE BASILI YAZI

Batı'da 15. yüzyılda matbaanın icadı ile gerçekleşen basılı yazı, kültür ve iletişim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Gerçekte basım tekniğinin öncüsü Batı değil, Uzakdoğu'dur. Çinliler en azından 9. yüzyıldan beri tahta kalıpla basım tekniğini biliyor ve 11. yüzyılda hareketli karakterlerle basım yapıyorlardı. M.S. ilk yüzyıllardan başlayarak kağıt üretimini gerçekleştiriyorlardı. Bu nedenle Doğu'nun

Batı'ya göre teknik açıdan çok daha önde olduğu kesindir. Bununla birlikte, matbaanın ve basılı yazının yaygın kullanımının odağı Batı Avrupa olmuş ve buradan dünyaya yayılmıştır.

Bu tekniğin geliştirilip kullanılması neden gecikti ve Batı Avrupa'da söz konusu olabildi? Bu sorunun yanıtı birkaç etkeni içermektedir. Çin'de kullanılan yazının ideografik bir yazı olması ve alfabetik yazıyla karşılaştırılmayacak kadar çok sayıda karakter içermesi engellerden biridir. Ayrıca, geleneksel Çin'de okur-yazar, bilgili, yazıdan, felsefeden anlayan ve devlet hizmetinde olan bir bürokrat sınıf vardır. Bu saygın sınıfa üye olabilmek için ulusal çapta bir sınava, gerekli koşullara sahip herkes katılabilmektedir. Buna karşılık tüccarlar sınıfının toplum hiyerarşisindeki konumu önemsizdir. Ticaretin gelişmesi ise bu feodal bürokrasi tarafından engellenmiştir. Oysa, Avrupa'da, Ortaçağ'da gelişen merkantilizmin kâr anlayışı, madenlerin işlenmesinde birikimli ve deneyimli girişimci çevrelerde, başka alanlarda olduğu gibi basım alanında da teknik yenilik arayışını kışkırtmış ve bir süreden beri filizlenmekte olan entellektüel rönesansla (yeni-den doğuşla) bütünleşmiştir. Kısaca, Gutenberg'in hareketli madeni karakterlerden oluşan baskı makinasını, kökleri Ortaçağ'a uzanan sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel gelişme ve değişmelerin belli bir zamanda ve ortamda çakışması çerçevesinde değerlendirilebilir.

Avrupa'da mekanik basım tekniği, icadından sonra hızla yayılmaya başlamış ve çoğaltılan yazılı malzeme kısa sürede patlama sayılacak ölçüde artmıştır. Gutenberg'in ilk kitabı (İncil'i) bastığı 1456 yılından sonraki otuz/otuzbeş yıl içinde, daha Amerika kıtası keşfedilmeden önce, Avrupa'da 20 milyondan fazla kitap basılmıştır (Defleur ve Denis 1985 : 38). Ancak, günümüzde az da olsa yazısız toplumların hâlâ bulunması ve 1970'de 15 yaşından büyükleri içeren dünya nüfusunun %32'sinin okur yazar olmaması, (UNESCO 1986 : 71) bir tekniğin bulunması ile herkes tarafından kullanılabilir olmasının aynı anlama gelmediğini açıkça göstermektedir.

Yazının mekanik olarak basımının nerede ve hangi koşullarda gerçekleştiğini açıklayınız.

?

İletişimimizin en temel kodunu oluşturan (konuşma) dilinin doğası ve kaynağı Antik Yunan

Özet

görüş, dilin bir simge sistemi, kod olduğu görüşüdür.

Dil toplumsal ve kültürel bir etkinliktir. Bu nedenle bir dilin yapısı ve sözcük dağarcığı kültürel sistemle yakından ilişkilidir; buna bağlı olarak da bireylerin algılama biçimlerini etkiler.

Dil bir anlamlandırma haritasıdır, dile getirilmek istenen anlamlar için seçenekler sunduğu gibi, bu anlamları biçimlendirir ve sınırlandırır.

Yazılı iletişim, konuşma dilinin zaman ve mekândaki sınırlılıklarını genişletmede en etkin ilk iletişim biçimidir. Uzaktan haberleşmede, bilgi ve deneyimleri zamanda biriktirmede sözlü iletişim göre daha güvenilir bir yol olan yazı ile iletmenin kökeni mağara resimlerindedir.

Figüratif mağara resimlerini izleyen stilize çizimler, bir tümceyi ya da tümce grubunu temsil eden bireşimli yazı, kavramları dile getiren ideografik yazı, sesleri karşılayan simgelerden oluşan fonetik (alfabetik) yazı, yazı tarihinin bilinen ve genelde birbirini izleyen aşamaları sayılırlar.

Avrupa'da 15. yüzyılda matbaanın icadı ve yoğun kullanımı yazılı iletinin hızla çoğalmasına, bilgi ve düşüncelerin yayılmasına neden olmuştur. Ancak, bu yayılmanın hızı okur-yazarlık oranı ile belirlenmiştir. Okur-yazar olmama sorunu ise günümüzde de tümüyle ortadan kalkmış değildir.

Aşağıdaki sorularda doğru olan seçeneği belirtiniz.

Değerlendirme Soruları

- A) Platon
 - B) Piaget
 - C) Herakleitos
 - D) Rousseau
 - E) Aristo
2. Aşağıdaki ifadelerde yanlış olanı belirtiniz.
- A) Dilin anlamını sözcüklerde ve onların kökeninde aramak gerekir.

- B) Sözcük dağarcığı ve dilin yapısı ile kültür arasında kesin bir ilişki vardır.
- C) İlkel bir toplumun dilinin sanayi toplumununki kadar yetkin olduğu söylenebilir.
- D) Dil bir tanımlama ve sınıflandırma aracı olduğu gibi, değerlendirme aracıdır.
- E) Kültür değişince, dil de değişir.

3. Aşağıdakilerden hangisi ile ilgili deyimler her dilde bulunmayabilir?

- A) Açlık
- B) Cinsellik
- C) Barınma
- D) Kentleşme
- E) Korku

4. Yazının icadı ilk nerede gerçekleşmiştir?

- A) Mısır'da
- B) Avrupa'da
- C) Çin'de
- D) Mezopotamya'da
- E) Anadolu'da

5. Aşağıdakilerden hangisi bir tümcenin, bir önermenin tek bir çizimle / resimle anlatıldığı yazıdır?

- A) Bireşimli (sentetik) yazı
- B) Mağara resimleri
- C) İdeografik yazı
- D) Hece yazısı
- E) Fonetik yazı

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- CASSİRER, E., **İnsan Üstüne Bir Deneme**. Çev. N. Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay., 1980.
- CHILDE, G., **Tarihte Neler Oldu?** Çev. A. Şenel ve M. Tunçay, Ankara : Odak Yayınları, 1974.
- DEFLEUR, M.L. ve DENNIS, E.E., **Understanding Mass Communication**. U.S.A.: Houghton Mifflin Company, 1985.
- FEVRIER, J.G., **Histoire de L'Ecriture**. Paris: Eds. Payot, 1984, s. 43.
- FROMM, E., **Çağımızın Özgürlük Sorunu**. Çev. B. Güvenç, Ankara: Özgür İnsan Yay. 1973.
- GÖKBERK, Macit, **Değişen Dünya Değişen Dil**. İstanbul : Çağdaş Yayınları, 1980.
- GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**. 4. Baskı, İst: Remzi Kitabevi Yay., 1984.
- HAMMOND, P.B., **An Introduction to Cultural and Social Antropology**, U.S.A.: MacMillan Publishing Co, Inc., 1978.
- KINAL, Firuzan, **Eski Mezopotamya Tarihi**. Ankara : A.Ü. Dil ve Tarih, Coğrafya Fak. Yayınları, 1983.
- LEROI- GOURHAN, A., **Les Religions de la Préhistoire**. Paris: P.U.F., 1964 için Bkz. R. Bastide, **Art et Société**. Paris: Eds. Payot, 1977.
- LEVI- STRAUSS, CP., **Yaban Düşünce**, Çev. T. Yücel, İstanbul : Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.
- LUQUET, H., **L'Art, Néo-Calédonien**. Paris, 1926 için Bkz. R. Bastide, **Art et Société**, Paris : Eds. Payot, 1977.
- MARDİN, Şerif, **İdeoloji**. 2. Baskı. Ankara : Turhan Kitabevi, 1982.
- MARTIN, H.J., "L'Imprimerie", **L'Ecriture et la Psychologie des Peuples**. Paris: Centre International de Synthèse, 1963.
- MYERS, G.E ve M.T., **The Dynamics of Human Communication**. U.S.A. McGraw-Hill, 1976.
- PIAGET, J., **Le Structuralisme**. Paris: P.U.F., 1974.
- ŞENEL, Alaettin, **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi**. Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları No. 504, 1982.
- UNESCO, **Voix Multiples, Un Seul Monde**. Paris: Unesco Yayınları McBride Raporu, 1986.
- ZILLIOĞLU, Merih, **İletişim Nedir?** İstanbul: Cem Yay. 1993.